

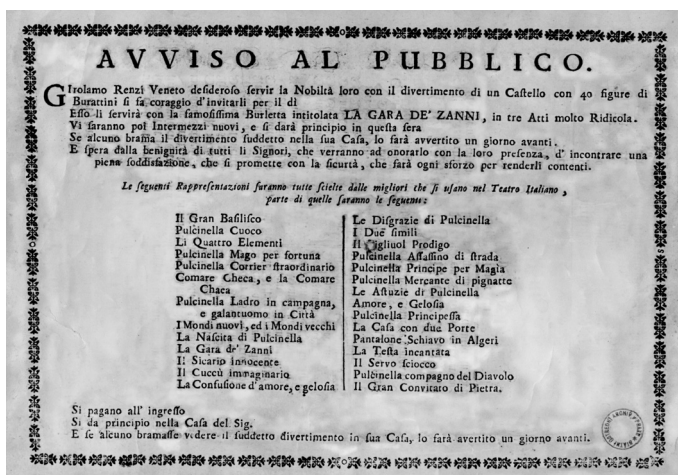
OBSAH

Slovo na úvod	7
Zrod európskej marionety v období baroka	9
Divadlo a bábký v strednej Európe	14
Kočovní bábkari v Čechách a v Maďarsku v 18. a 19. storočí	25
Inonárodní kočovní komedianti hrajúci s bábkami na území Slovenska v 18. storočí	34
Kočovní bábkari na území Slovenska v 19. storočí	39
Ján Stražan a jeho bábkarský rod	57
Rodokmeň Stražanovcov pôsobiacich v oblasti bábkového alebo činoherného divadla	90
Sražanovi nasledovníci a živá tradícia	91
Prehľad mien figurujúcich v archívnych dokumentoch	104
Autorská poznámka	107
Hry	
Česko-slovenská hra o Faustovi	111
Bohuslav Anderle: Ján doktor Faust	117
Anton Anderle: Johannes Doktor Faust	153
Zoznam bibliografických odkazov	166
Pramene	171
Zoznam obrazovej dokumentácie	173
Menný register	183
Zusammenfassung	187
Summary	189
Résumé	190

KOČOVNÍ BÁBKARI V ČECHÁCH A V MAĎARSKU V 18. A 19. STOROČÍ

Filozofické a spoločenské premeny odohrávajúce sa v Európe od 18. storočia, najmä osvietený racionalizmus, ktorý veril v silu ľudského rozumu, a v súvislosti s tým osvietená výchova ako systém vychádzajúci z osvietenkej filozofie druhej polovice 18. storočia, ktorý si dal za cieľ rozvíjať vzdelanie širších ľudových vrstiev, sa v strednej Európe spájali s národnooslobodzovacími úsiliami, s obdobím národného obrodnenia. V súvislosti s uvedomovaním si národnej identity vznikajú aj nové kultúrne stánky, okrem iných aj národné divadlá, a vzrastá potreba prezentácie nových ideí. S myšlienkami a s potrebami vzdelania národa prichádza aj nová úloha pre nové divadlo, ktoré má nielen zabávať, ale aj plniť morálnu a osvetovú funkciu. Výstavba reprezentačných kamenných divadiel, v ktorých sa preferujú hodnotné a takzvané pravidelné texty, tak znamenala praktickú odľuku od jarmočného divadla a zástancovia nového divadla vyhlásili boj proti ľudovému divadlu a improvizácii. Bábkové divadlo s charakterom ľudového divadla, ktoré žilo predovšetkým na trhoviskách a jarmokoch, sa tak ocitlo v nepriazni. Niektoré kočovné herecké skupiny preto rezignujú na hru s bábkami a prichádza k praktickému oddeleniu činoherného a bábkového divadla. Pôvodná tradícia divadla kočovných komediantov, postavená na tom, že tá istá spoločnosť hrala rovnaký repertoár ako činohru aj ako bábkové divadlo, prestala byť bežnou praxou. Samotné spoločensko-historické zmeny tak ovplyvnili aj vývoj bábkového divadla.

V strednej Európe, bohatej na bábkarské dianie, registrujeme množstvo bábkarských skupín, ktoré sa zapájajú do osvietenského procesu na platforme šírenia národnej kultúry, ktorá sa spája predovšetkým s používaním národného jazyka pre pospolité publikum. Najmä Nemecko, Rakúsko a Čechy boli v tomto ohľade veľmi silnými stredoeurópskeho bábkarského sveta. Bábkari týchto krajín sa paradoxne zaradili do procesu národnej osvetly i napriek tomu, že sa dlho, až do konca 19. storočia, držali línie takzvaného barokového poňatia bábkového divadla a z hľadiska divadelného vývoja neprinášali nové podnety, okrem niektorých prípadov týkajúcich sa najmä repertoáru.

Plagát bábkara Girolama Renziho (zvaného tiež Ricci), ktorý propaguje predstavenie v Prahe v roku 1777.

Richtár Juraj Fontányi napísal zároveň Predstawenstvu Mesta Sw. Martina:

„Vela ctené Predstawenstwo! Jestli si snád pre nejakú obawu otáznemu Josefowi Dubský jeho powolenia Ministeriálne odoslat nechтели, tak prosým, aby to Úradne na moje nižej podpísaného meno odoslat ráčili. Zustawam ctenému predstawenstvu zúctou. Podpis richtára. Prawne 20/5 1874.“⁶⁴

Ak vychádzame z ďalších dvoch prameňov – z materiálu Jaroslava Bartoša, ktorý priniesol nasledovné informácie o Josefovi Dubskom z Kaňku pri Kutnej Hore: „Od 12. února 1840 (č. 824) provádí loutkářství a gymnastiku v Čechách negramotný dvacetičtyřletý Josef Dubský z Kaňku do 27. února 1860 (č. 2092),“⁶⁵ a z rodinných dokumentov slovenského bábkara Jána Dubského, ktoré potvrdzujú príslušnosť rodiny ku Kaňku pri Kutnej Hore⁶⁶, je pravdepodobné, že Josef Dubský, pôsobiaci v sedemdesiatych rokoch 19. storočia na Slovensku, bol predkom česko-slovenských bábkarov Karola Dubského (nar. 4. 5. 1897 vo Veľkých Levároch – zom. ?) a jeho syna Jána Dubského (9. 12. 1922 – 12. 12. 1995).

Jindřich Květ uvádza, že „po župách bratislavské, trenčinské, nitranské a liptovské hrával Josef Dubský z Čech (podle Eleny Šoltésové Dupský). Míval panorámu s 12 apoštoly a kolo-toč; přitom hrával loutkové divadlo. Zajížděl na Slovensko několik roků a každoroční jeho pouť trvala až 8 měsíců.“⁶⁷

Na bábkara Dubského spomína i Ferko Urbánek v osobnej spomienke na detstvo, mladosť a začínajúci sa vzťah k divadlu. Vo svojej eseji na pokračovanie píše:

„Do Kláštoru pod Znievom prišiel povestný Dubský, majiteľ veľkého bábkového divadla. To ma elektrizovalo. Pečlivou pozornosťou sledoval som celé stavenie pláteného šiatru, ktorý uvelebil majiteľ v strede mesta, a keď už bol šiator postavený, nemohol som sa dočkať piatej hodiny popoludní, o ktorej sa predstavenie začalo... Celé predstavenie sa azda nikomu tak nepáčilo, ako mne, a možno nik toľkým potleskom ho nepoctil, ako ja.“⁶⁸

Bábky rezbára Josefa Soukupa zo zbierky českého ľudového bábkara Tomáše Dubského (1874 – 1965) zo začiatku 20. storočia.

⁶⁴ Záznam z Pravna. Štátny archív SR, pracovisko Bytča.

⁶⁵ BARTOŠ, Jaroslav. *Loutkářská kronika*. Praha : Orbis, 1963, s. 267.

⁶⁶ Archív rodiny Márie Dubskej z Piešťan.

⁶⁷ KVĚT, Jindřich. *Deset roků loutkářství na Slovensku*. In *Loutkář*, 1928, roč. 15, č. 3 – 4, s. 49.

⁶⁸ URBÁNEK, Ferko. *Celý život v službě slovenskej Thálie*. In *Naše divadlo*, 25. 4. 1929, roč. 2, č. 4, s. 37.

Navyše kočovní komedianti, ktorí hrali prevažne s marionetami, patrili v druhej polovici 19. a tiež v prvej polovici 20. storočia, čo je približne čas ich pôsobenia na Slovensku, do skupiny tzv. potulných komediantov, ktorých produkcia sa považovala skôr za podnikanie so zábavou než za divadelné umenie. Mnohí z týchto živnostníkov, ako vieme i sám Ján Stražan, vlastnili okrem marionet ešte aj iné jarmočné alebo púťové atrakcie, najčastejšie kolotoče a strelnice. To, že ich považovali viac za podnikateľov so zábavou než za divadelníkov, do istej miery vysvetľuje, prečo sa texty nezachovali.

Repertoárovú mozaiku možno skladať aj z dobových odkazov, t. j. z písaných spomienok a z divadelných plagátov, no ani v slovenských, ani v maďarských archívoch sa doteraz nenašli ani texty, ani plagáty Jána Stražana pred roku 1900.

Odhladiac od rôznych spomienkových článkov, zaoberajúcich sa o. i. aj repertoárom Jána Stražana (napr. J. Květ: *Něco z vypravování Viléma Stražana*; M. Weisserová: *K loutkovému divadlu rodu Stražanů* a pod.), existuje niekoľko spoľahlivých zdrojov, na základe ktorých sa dá rekonštruovať repertoár Jána Stražana. Historik českého bábkového divadla Jaroslav Bartoš v knihe *Loutkářská kronika* uvádza okrajovú informáciu v súvislosti so Stražanovým repertoárom, a to, že Ján Stražan hral na Slovensku hru *Cisár Maximilián*. V knihe *Premeny divadla* autorka, slovenská divadelná historička Milena Cesnaková-Michalcová identifikuje časť Stražanovho repertoáru. Uvádza: „Roku 1912 vystupovalo v Levoči bábkové divadlo Jána Stražana. Repertoár poznáme z viacerých zachovaných plagátov. Hral Neumannovo Zamurované dievča, Hrdinské dievča od Jána Hurta, Nájdené dieťa od Matěja Kopeckého, Majiteľa hutí od Georgea Ohneta a frašku Johanna N. Nestroya Lumpacivagabundus alebo Traja dobrí vtáci.“¹⁰⁰ Z knihy *Premeny divadla* sa dozvieme aj názvy niektorých „štácií“, kde Ján Stražan hrával so svojím divadlom, t. j., že hral niekedy v období medzi rokmi 1900 a 1901 a roku 1914 v Brezne, v roku 1912 v Hornej Štubni a v Liptovskom Hrádku a roku 1901 v Trnave.

V *Premenách divadla* uvedená fotografia dvojazyčného – slovensko-maďarského plagátu, označeného v pravom dolnom rohu menom „Ján Stažan“, ktorý pochádza z roku 1901, propaguje *Velké Gašparkové divadlo / Nagy Baba-szinházi előadás* a hru *Výťazná dievka / Vítěz leány*. Plagát je spolu s ďalšími plagátmi, získanými v slovenských a maďarských archívoch, jedinečným zdrojom identifikácie Stražanovho repertoáru z prelomu 19. a 20. storočia. Podľa osôb, uvedených na plagáte propagujúcim *Vítěznú dievku*, je zrejmé, že titul *Výťazná dievka* je *Gróf Belengardo*, známa lúpežnícka bábková hra, uvádzaná predovšetkým v Čechách. Na plagáte figurujú ešte tituly *Cestovanie do Ameriky* (t. j. *Turecké pomezí, Turecký ostrov*), *Knieža Maximilián, Márnotratný syn, Veselý sedlák, Bilfing Stumberský, Doktor Faust, Nalezenie dieťa, Ubohá syrota, Barón Hinek, Veselý uhľár* (t. j. *Knieža Oldrich, Posvícení v Hudlicích, Oldřich a Božena*).

Plagát z roku 1903, tiež dvojazyčný – slovensko-maďarský, uvádza *Velké Gašparkové divadlo / Nagy Baba-szinház előadás* a inscenáciu *Mlynár a jeho dieťa / Molnár és gyermeke* dňa 16. mája 1903 v Ružomberku. Začiatok predstavenia bol o 8. hod. večer a vstupné bolo od 12 do 40 halierov, pričom najlacnejšie vstupenky za 12 halierov boli na státie. Na plagáte je ďalej uvedený program divadla od nedele do druhého pondelka a nasledujúci repertoár: v nedeľu: *Knieža Oldrich*, v pondelok: *Dr. Faust*, v utorok: *Strýdža zpod hája*, v stredu: *Zamurovaná slečna*, vo štvrtok: *Bludár*, v piatok: *Sirota*, v sobotu: *Blanické vojsko*, v nedeľu: *Podmanínovci*, v pondelok: *Diabol v raji manželskom*.

¹⁰⁰ CESNAKOVÁ-MICHALCOVÁ, Milena. *Premeny divadla*. Bratislava : VEDA, SAV, 1981, s. 100.